

HERKÜL MİLLAS
23.6.2015
ZAMAN GAZETESİ

Bu tür yönetimlere farklı isimler verilmiştir: Monokrasi, absolutizm, monarşi (mutlakiyet), otokratizm, despotizm, tiranlık gibi. Krallık ille de “tek güç” olmayabilir, özellikle günümüzde.

İlginçtir, “tek adam” derken yönetimin “erkek” yanına da vurgu yapılıyor; bu rejimin mirası yüzünden “tek insan” demek aklımıza gelmiyor. Başkanlık sistemi ve seçim sonuçlarının sorumluluğu tartışmaları kapsamında tek adam yönetimi de şimdi gündemde. Son yıllarda özellikle yurt dışında Türkiye'yi anlamaya çalışan insanlardan aynı soruyu duydum: Nasıl oluyor da koca bir ülkenin kaderi, iniş ve çıkışları, olumlu ve olumsuz yanları tek bir insanın kişiliğiyle ilişkilendiriliyor? R.T. Erdoğan nasıl oluyor da böylesine –ister olumlu ister olumsuz– temel etken olabiliyor? Kastedilen, tarihçilerin hep tartışmış oldukları eski sorudur: Tarihî gidişi belirleyen karizmatik liderler midir, yoksa kitleler, halklar, toplumsal sınıflar mı? Bu sorunun cevabı hiç de kolay değil, zaten yüzyıllardır aynı sorunun tekrarlanması da bunu gösteriyor.

Kişi mi, toplum mu sorusu belki yanlış bir sorudur. “Tek adamı yaratan toplumdur” dersek o zaman cevaplanacak bir soru da kalmıyor: Toplum tek adamı yaratmakta/kabullenmekte, tek adam da toplumu yönetmektedir. Türkiye’de “tek adamların”, hep partilerin ve kurumların üstünde görünmesi ve aşırı güçleri olması tesadüf olamaz. Aslında bu adamların güçleri kendilerinden kaynaklanmıyor; daha çok halkın onlara attığı (veya vehmettiği) değerden kaynaklanıyor. Tek adamlığın kendine özgü bir meşruiyeti var – eski tarihî mirastan kaynaklanan.

Tabii bu eğilim bütün dünyada görülüyor, “karizmatik liderler” her yanda yandaşlar buluyor. Ama ülkeden ülkeye derece farkları da açıkça görülüyor. Örneğin bir hafta önce, 15 Haziran’da, İngiltere’de Magna Carta’nın 800’üncü yıldönümü kutlandı. Bu anlaşmayla ast sayılanlar tek adam olan kralın yetkilerine bir sınırlama getirmeyi düşünmüşler. Keyfi hapsedilmelere ve vergilendirmelere son verilmek istenmiş. İngiltere’de 1215 yılında bunlar olurken Osmanlı Beyliği henüz kurulmamıştı. Anadolu’da Bizans ve Selçuklular birbirleri ve Haçlı seferleriyle debelleşiyordu. Yani bir yanda, yüzyıllar öncesinde tek adam bir taahhüname imzalayarak gücünü sınırlarken, öte yanda günümüzde başka bir yerde birileri anayasayı keyfi yorumlamayı hak bellebiliyorlar. Yani tarihî miras ülkeden ülkeye epey farklı olabiliyor.

Toplumunu saran tek adam sendromu

Tek adam gerçeği veya sendromu, yalnız bir lideri mutlak egemen kılmakla kalmıyor, kendine özgü bir ilişkiler ağı da yaratıyor. “Tek olmayı” normalleştiriyor. Hatta bu “tek” lidere karşı çıkılırken bile “tek adam” sendromuna sarılarak tepki veriliyor: Bütün suçu o tek bir kişiye yükleyerek. Bu anlayış ve yaklaşım aslında bir günah keçisi yaratmak gibi de görülebilir. Toplumun, cemaatin, partinin, kısaca bir grubun yarattığı (tek) lider çaptan düşüp yararsız hatta zararlı sayılıp artık istenmediği zaman, bütün kabahat o tek adama yükleniyor. Hitler, Stalin, Mussolini gibi lidere böyle davranılmıştır: onlar suçlanmış ve çevreleri ve toplum günahlarından arındırılmıştır.

Bu alandaki gelişmelerin (ve tabii çelişkilerin) berisinde iki önemli eksiklik bulunuyor. Birincisi demokrasi eksikliğidir: “Tek adam”, kurumsal çalışmaları ve ortak karar alma mekanizmaları bir yana itip, kendi adına inisiyatif almıştır. İkincisi, tek adamın çevresi ve genel olarak toplum, bu yapıları kabul etmiştir veya en azından karşı çıkmamıştır. Her ikisi bir araya gelince “tek adam” da meşruiyet kazanmış ve kurumsallaşmış oluyor. Genellikle de, hem tek adam, hem de toplum gelişmelerin yanlış yönde olduğunun bilincinde değildir. Bunu farklı da ifade edebiliriz: Tek adam, çevresiyle uyum içindedir; ve bu uyum var oldukça tek adam da sorun olarak

yaşanmayacaktır.

“Tek” liderin karizmatik sayılıp toplum tarafından desteklendiği durumlarda sorun tek adamın kendisi değildir; sorun onu ortaya çıkaran toplumun kendisidir. Tek adam toplumsal bir eksikliğin sonucudur ve bir belirtisidir. Aslında tek adam fenomeni ile mücadele edilecekse, sonuçla değil, o sonucu doğuran nedenlerle mücadele etmek gerekmektedir. Örneğin, bir siyasi partinin başında bir “tek adam” peyda ettiğinde, o adama karşı çıkmak yerine, bu durumu sineye çeken, bu yönde önlem almayan partililere bakmak gerek. Sorun oradadır. Hatta sorumluluğun hemen hemen bütünü o lidere saygı duyup zamanında seslerini yükseltmemiş kimselerdir.

Bu tür gelişmelerin dinamiğine bakıldığında tek adamların “ağır ağır” oluştuklarını görürüz. “Tek olmak” istek ve belirtileri ilk ortaya çıktıklarında kulağı bükülen liderler kendilerini kontrol ederler ve sağlıklı kalırlar. Ender olarak bazı liderler, etraflarında beliren dalkavuk ve pohpohçu etkisinde kalmayıp demokratlıklarını korumaları da olmuştur. Ama insanları doğru yolda tutan sağlıklı, demokrat, eşitlikçi ve eleştirel çevreleridir.

Somut olarak Türkiye örneğine gelince, sanırım en büyük eksiklik saygı ile eşitlik ilişkisinin toplum içinde yeterince anlaşılmamış olmasıdır. Daha doğrusu eşitlik kavramı yeterince içselleştirilmemiştir; ve bu eksikliğin dışa vuruşu “saygı” olarak belirmektedir. Eşitlik bilinci egemen olmadığına da eleştiri hakkı doğmuyor.

Saygı çok vurgulanıyor: Okulda öğretmene, orduda subaya, iş yerinde patrona, evde anaya babaya aabaya abiye, mahallede kabadayıya, kahvede yaşlıya, üniversitede hocaya, siyasi partide lidere vb. Hakaret algısının böylesine yaygın olması da eşitlik ve demokrasi eksikliğinin ve eleştiriye tahammülsüzlüğün başka bir belirtisi. Pek çok şeyin etnik ve dinî açıdan kutsal sayılması da eleştirinin önünü kesiyor. Bunca “saygı” engellini aşip “tek adamı” eleştirmek de tabii kolay olmuyor. Saygısızlığı mı öneriyorum? Tabii ki hayır; istisnasız herhangi bir kimsenin karşısında -ve ifade özgürlüğü açısından- kendimizi ona eşit görüp görüşümüzü dile getirme hakkımızı kullanmalıyız diyorum. Yoksa bizim eserimiz olan tek adamlarımız başımızdan eksik olmayacak.